

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

ДЕМЧЕНКО ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

УДК 378.881.111.1:656.6

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ УМІНЬ
ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ У
СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ МОРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса–2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Кічук Ярослав Валерійович,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
ректор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Бідюк Наталя Михайлівна,
Хмельницький національний університет,
завідувач кафедри практики іноземної мови
та методики викладання;

кандидат педагогічних наук
Маслова Світлана Яківна,
Одеський національний морський університет,
доцент кафедри «Філологія».

Захист дисертації відбудеться 14 грудня 2021 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці й на офіційному сайті Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано 12 листопада 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. А. Княжева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Соціально-економічні перетворення і розширення міжнародного співробітництва актуалізують замовлення українського суспільства, що полягає у якісній професійній підготовці конкурентоздатних фахівців, які володіють готовністю комунікувати на високому професійному рівні. У державних і міжнародних документах відзначено необхідність динамічного розвитку професійного і мовленнєвого потенціалу людини, що уможливорює, зокрема, успішність реалізації Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, Загальноєвропейських Рекомендацій із мовної освіти, Болонської декларації «Про європейський простір вищої освіти» й інших законодавчих документів. Новопосталі вимоги є особливо актуальними щодо професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти морського транспорту, оскільки для їхньої професійної діяльності характерними є нетиповість, мінливість, складність та екстремальність у процесі виконання посадових обов'язків.

У сучасних умовах суттєвого зменшення кількості суден під українським прапором, високого рівня внутрішньогалузевого безробіття, зовнішня трудова міграція є для українських моряків привабливою платформою працевлаштування за фахом, сприятливим чинником підтримки відповідного рівня кваліфікації та збереження професійної придатності. Це загострює проблематику підтримки і розвитку кадрового потенціалу українських моряків на конкурентному світовому рівні, що буде сприяти потужності одного з напрямів відродження торговельного мореплавства, як зазначено у Морській доктрині України на період до 2035 року, спроможного забезпечити ефективну реалізацію національних інтересів держави.

Україна зобов'язалася виконувати в повному обсязі міжнародні конвенції у сфері мореплавства, у яких прописано вимогу обов'язкового використання або тільки англійської мови, або одночасного використання однієї або кількох робочих мов і англійської. З огляду на це та зважаючи на інтенсивність процесів модернізації в освіті, спрямованих на підготовку висококомпетентних фахівців морського флоту (майбутніх офіцерів палубної чи машинної команди суден), підвищуються вимоги до культури професійного спілкування іноземною мовою, що потребує оволодіння відповідними мовленнєвими вміннями. Це дозволить студентам ЗВО морського транспорту повною мірою реалізовувати свій фаховий потенціал в іншомовному професійному середовищі та використовувати сучасні іншомовні інформаційні джерела для підвищення свого професійного рівня, здійснюючи повноцінну комунікацію іноземною мовою і, за необхідності, відпрацьовувати набуті професійні навички за кордоном під час проходження плавальної практики.

Уміння і навички професійного іншомовного спілкування є передумовою особистісно-професійної самореалізації фахівця через здійснення ефективної комунікативної взаємодії у професійному середовищі. За останні роки екіпажі майже 80% світового торговельного флоту стали багатомовними або багатоетнічними, водночас більшість нещасних випадків на морі відбувається через помилки фахівців, почасти внаслідок відсутності спілкування або наявності проблем у ньому, несформованою готовністю до досконалого використання спільної мови (англійської) для об'єднання команди на борту судна і виконання спільної діяльності.

Проблема формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у майбутніх фахівців досліджувалась як зарубіжними, так і вітчизняними вченими, поглиблюючи наукові уявлення про мовленнєву діяльність і спілкування як складник професійної діяльності (А. Богуш, Л. Виготський, В. Гумбольдт, І. Зимняя, Г. Китайгородська, Т. Левченко, О. Леонтьєв, Е. Пассов, В. Скалкін та ін.); підходи до розв'язання проблеми навчання іноземних мов зі спеціальною метою (І. Берман, В. Бухбіндер, Г. Стоун, Д. Уільямс, Е. Уотерс, Т. Хатчінсон, В. Штраусс та ін.). Власно професійну діяльність і компетентність фахівців морського флоту вивчали Т. Аверочкіна, М. Бабишена, Н. Бідюк, Н. Бобришева, Г. Варварецька, С. Волошинов, Л. Герганов, М. Гомзяков, Т. Гуменникова, Т. Гура, О. Гуренкова, В. Захарченко, С. Козак, М. Кулакова, М. Міусов, Ю. Павличенко, С. Смірнов та ін. Питання формування умінь професійного спілкування іноземною мовою і розвиток особистості здобувача вищої освіти засобами іноземної мови досліджували як вітчизняні (О. Вишневський, Г. Китайгородська, Я. Кічук, О. Ковтун, С. Козак, О. Попова, Л. Ступіна, В. Тенишева, О. Фролова та ін.), так і зарубіжні (А. Glover, L. C. Holland, R. Johnson, D. Kalogjera, B. Pritchard, P. Trenkner, F. Weeks та ін.) учені.

Попри підвищений інтерес учених до означеної проблеми поза увагою дослідників залишається створення у ЗВО відповідних педагогічних умов, реалізація яких забезпечить позитивну динаміку розвитку вмінь професійного спілкування іноземною мовою майбутніх фахівців морського флоту.

Вивчення наукових джерел, аналіз вітчизняної теорії та практики професійної підготовки студентів у морських ЗВО підтверджує наявність суперечностей між:

- станом їхньої професійної іншомовної підготовки та сучасними вимогами потенційних роботодавців до рівня професійного мовлення випускників ЗВО морського флоту;
- потребами здобувачів вищої морської освіти в майбутній професійній діяльності відповідати державним і міжнародним вимогам щодо мовної підготовки і недостатньою їхньою підготовленістю до успішної реалізації фахових функцій, що пов'язані з умінями спілкуватись іноземною мовою;
- домінуванням у фонді проведених досліджень наукових уявлень про вузькопрофесійну мовну підготовку здебільшого окремо судноводіїв чи механіків та відсутністю уніфікованої моделі як педагогічної системи формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів морських ЗВО, а саме майбутніх судноводіїв, судномеханіків та електромеханіків.

Актуальність означеної проблеми, потреба в системному її дослідженні, наявні суперечності, необхідність та можливість їх розв'язання зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукової теми кафедри загальної педагогіки, дошкільної, початкової та спеціальної освіти «Формування професійної мобільності фахівця соціально-педагогічної сфери в системі багатоступеневої підготовки» (номер державної реєстрації 0108U003295), що входить до тематичного плану науково-дослідних робіт Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Тему дисертації затверджено вченою радою Ізмаїльського державного гуманітарного університету (протокол № 1 від 30 січня 2011 р.) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук при НАПН України (протокол № 2 від 22.02.2011 р.).

Мета дослідження – науково обґрунтувати педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту.

Відповідно до поставленої мети визначено **завдання дослідження**:

1. З'ясувати сутність і структуру феномену «сформованість умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту», уточнити сутність понять «професійна діяльність фахівців морського флоту», «уміння професійного спілкування іноземною мовою», «уміння професійного спілкування іноземною мовою студентів ЗВО морського транспорту».

2. Визначити компоненти, критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту.

3. Виявити й науково обґрунтувати педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту.

4. Розробити й апробувати модель та експериментальну методику формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у майбутніх фахівців морського транспорту.

Об'єкт дослідження – іншомовна професійна підготовка студентів у морських ЗВО.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів морських ЗВО.

Гіпотеза дослідження – формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів морських ЗВО буде відбуватися більш ефективно, якщо реалізувати сукупність таких педагогічних умов: усвідомлення майбутніми фахівцями морського флоту ціннісного ставлення до компетентного іншомовного професійного спілкування; діалогізація форм освітньо-професійної діяльності як ресурсу розвитку вмінь професійного іншомовного спілкування у майбутніх бакалаврів морського транспорту; забезпечення студентоцентрованості методичного ресурсу формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту; реалізація контекстного навчання студентів у практико-орієнтовній освітньо-професійній діяльності.

Методи дослідження. Для розв'язання визначених завдань і досягнення мети дослідження використано комплекс взаємопов'язаних методів: теоретичні – аналіз, порівняння, зіставлення, синтез, систематизація, узагальнення наукової та навчально-методичної літератури, напрацювань вітчизняних і зарубіжних учених із проблеми формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів морських ЗВО для з'ясування ступеня її наукової розробленості, розкриття сутності і структури феномену «сформованість умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту», надання характеристики і виявлення компонентної структури умінь професійного спілкування студентів ЗВО морського транспорту; моделювання – для розроблення моделі та її змістового ядра –

сукупності педагогічних умов формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів морського ЗВО; проектування – для визначення структури та етапності проектувальних дій для розроблення методики формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів морського ЗВО; емпіричні: анкетування, тестування, педагогічне спостереження, бесіди, діагностувальні методики – для визначення рівнів сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, прикінцевий етапи) – для перевірки дієвості педагогічних умов, розробленої моделі та методики формування умінь професійного спілкування у студентів ЗВО морського транспорту; статистичні методи (метод середнього значення, непараметричний критерій Пірсона χ^2) застосовано для доведення статистичної вартісної розбіжності між показниками експериментальної та контрольної груп, кількісного та якісного аналізу й інтерпретації здобутих результатів.

База дослідження. Експериментальну роботу здійснено на базі Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія», Національного університету «Одеська морська академія» і Державного університету інфраструктури та технологій. На різних етапах в експериментальному дослідженні взяло участь 379 студентів і 50 викладачів ЗВО морського транспорту. На формувальному етапі було задіяно 130 студентів, із них: у контрольній групі – 66, в експериментальній – 64 здобувачі вищої освіти.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: вперше виявлено й науково обґрунтовано педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту (усвідомлення майбутніми фахівцями морського флоту ціннісного ставлення до компетентного іншомовного професійного спілкування; діалогізація форм освітньо-професійної діяльності як ресурсу розвитку вмінь професійного іншомовного спілкування у майбутніх бакалаврів морського транспорту; забезпечення студентоцентрованості методичного ресурсу формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту; реалізація контекстного навчання студентів у практико-орієнтовній освітньо-професійній діяльності); з'ясовано сутність феномену «сформованість умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту»; визначено (професійно-специфічний, інтегральний, соціокультурний, стратегічний компоненти); критерії (мотиваційно-професійний, досконалості, соціокультурно-стратегічний) із відповідними показниками; схарактеризовано рівні сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту (високий (творчий), достатній (частково-репродуктивний), базовий (репродуктивний), низький (пояснювально-ілюстративний)); розроблено й перевірено модель формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у майбутніх фахівців морського транспорту (когнітивно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, професійно-творчий етапи); уточнено сутність понять «професійна діяльність фахівців морського флоту», «уміння професійного спілкування іноземною мовою», «уміння професійного спілкування іноземною мовою студентів ЗВО

морського транспорту»; подальшого розвитку дістала методика професійної підготовки студентів у ЗВО морського транспорту.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробленні: діагностувальної та експериментальної методик для вимірювання рівнів сформованості вмінь професійного спілкування у студентів ЗВО морського транспорту; елективного курсу «Професійне спілкування фахівця іноземною мовою за міжнародними стандартами безпеки в морському транспорті»; різнорівневих творчих завдань і кейсів; методичних рекомендацій «Формування у студентів умінь професійного спілкування іноземною мовою: організаційно-методичні орієнтири» для викладачів навчальних дисциплін циклу професійної та практичної підготовки і студентів, судноводіїв-практиків, механіків-практиків і слухачів курсів підвищення кваліфікації в мережі післядипломної освіти. Результати дослідження можуть бути використані в роботі викладачів ЗВО під час розроблення науково-методичних посібників, а також у системі післядипломної підготовки самоосвіти й самопідготовки фахівців морського транспорту.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія» (акт про впровадження № 0536 від 26.09.2017 р.), Дунайського факультету морського та річкового транспорту Державного університету інфраструктури та технологій (акт про впровадження № 19-а від 18.12.2017 р.), Національного університету «Одеська морська академія» (акт про впровадження від 30.08.2018 р.), Херсонської державної морської академії (акт про впровадження № 01-31/1785 від 17.09.2018 р.), Херсонської філії Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (акт про впровадження № 01-8/168 від 17.09.2018 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки й результати дослідження висвітлено в доповідях і виступах на *міжнародних*: «Сучасність, наука, час. Взаємодія та взаємовплив» (Київ, 2012), «Вища освіта в Україні і Болонський процес: стан, проблеми, перспективи» (Київ, 2012), «Актуальні досягнення педагогіки та психології в XXI столітті» (Харків, 2012), «The Danube – Axis of European Identity» (2013, 2014, 2015, 2016, 2017); «English for Specific Purposes» (Острог, Україна, 2013), «Foreign language as a means of prospective specialists' mobility in the context of European integration educational processes» (Кривий Ріг, 2013), «Сучасна іншомовна освіта в Україні: стан, проблеми, перспективи» (Умань, 2014), «Дунайські наукові читання: європейський вимір і регіональний контекст» (Ізмаїл, 2015), «Викладач і студент: мобільність в умовах кредитно-трансферної системи» (Черкаси, 2016), «II Дунайські наукові читання: духовно-творча константа особистості» (Ізмаїл, 2016), «Економічний розвиток: теорія, методологія, управління» (Будапешт-Прага-Київ, 2016), «Професійне навчання персоналу – європейський вибір» (Київ-Ізмаїл, 2017), «Сучасні підходи до високоефективного використання засобів транспорту» (Ізмаїл, 2017), «Стратегічні імперативи сучасного менеджменту та актуальні проблеми соціально-психологічного розвитку компетентнісних якостей фахівців морської галузі» (Ізмаїл, 2018); «Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2018); *усеукраїнських*: «Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції» (Київ, 2012); «Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням»

(Херсон, 2013), «Новітні напрямки переоснащення, експлуатації та ремонту суднових систем» (Ізмаїл, 2015), «Річковий та морський транспорт: інфраструктура, судноплавство, перевезення, безпека» (Одеса, 2016), «Сучасні підходи до високоефективного використання засобів транспорту» (Ізмаїл, 2016), «Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням» (Херсон, 2017); *семінарі* для викладачів англійської мови від видавництва MM Publications та компанії Лінгвіст (Київ, 2011) *науково-практичних конференцій* та *тренінг-семінарі* «Удосконалення навичок академічного письма у процесі формування професійної компетентності майбутнього викладача-тьютора» в рамках заходів проєкту «Центр академічного письма як засіб протидії академічному плагіату» та Проєкту сприяння академічній доброчесності в Україні – SAIUP (Ізмаїл, 2016).

Публікації. Основні теоретичні положення й результати дослідження висвітлено автором у 32 (30 одноосібних) публікаціях, із них 5 статей у наукових фахових виданнях України, 6 – у міжнародних наукових виданнях, 18 публікації апробаційного характеру; 2 – додатково відображають наукові результати дослідження; 1 – методичні рекомендації.

Особистий внесок автора в публікаціях у співавторстві: досліджено особливості тестування умінь професійного спілкування іноземною мовою під час працевлаштування [16]; синтезовано вимоги до підготовленості майбутніх суднових механіків до компетентного застосування англомовної лексики під час виконання професійних обов'язків [27].

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел до кожного розділу і додатків. Основний текст дисертації становить 170 сторінок. Робота містить 21 таблицю, 3 рисунки, що обіймають 25 сторінок основного тексту. До списку використаних джерел увійшло 298 найменувань (із них 68 – іноземною мовою). Додатки (27) викладено на 60 сторінках. Загальний обсяг дисертації складає 264 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу, схарактеризовано методи дослідження, розкрито його наукову новизну і практичне значення, подано відомості про апробацію й упровадження одержаних результатів.

У першому розділі – **«Теоретичні засади професійної підготовки студентів закладу вищої освіти морського транспорту»** – на основі аналізу феноменології іншомовної професійної підготовки студентів у морських ЗВО уточнено сутність понять «професійна діяльність фахівців морського флоту», «уміння професійного спілкування іноземною мовою», «уміння професійного спілкування іноземною мовою студентів закладу вищої освіти морського транспорту», з'ясовано сутність і структуру феномену «сформованість умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту».

За результатами аналізу наукової літератури з проблеми дослідження, з'ясовано, що питання формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів морських ЗВО є актуальним і затребуваним практикою. Визначено важливі особистісні якості майбутніх фахівців для роботи з конкретного фаху і важливість розроблення «професійного портрету фахівців» з урахуванням

специфіки їхньої професійної діяльності. Професійна діяльність фахівців морського транспорту тісно пов'язана з низкою чинників, що вимагають від них передусім високої психофізичної підготовленості. Йдеться про природні умови (зміна погодних і кліматичних умов, зміна часових поясів, бортова та кільова качка); виробничі умови (шум і вібрація, електромагнітне випромінення, хімічне забруднення повітря, збільшення інтенсивності експлуатації суден); соціально-психологічні чинники (єдність зони відпочинку та праці, постійна готовність до виконання професійних обов'язків, монотонність професійної діяльності, дефіцит інформації, групова ізоляція і самотність, зниження рухової активності, сексуальна депривація, необхідність приймати рішення в умовах дефіциту часу, загроза потрапляння в піратський полон).

Визначено феномен «професійна діяльність фахівців морського флоту» як багатофункційну професійну діяльність, яка має певні особливості, зумовлені специфікою діяльності на морі і пов'язані з рівнем безпеки під час виконання посадових обов'язків (звичайна ситуація, нетипова, мінлива, складна, екстремальна). Підготовка фахівців командного складу у ЗВО відбувається на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти, де кінцевою метою постає надбання випускником певного переліку компетентностей, а результатом – необхідний і достатній ступінь готовності майбутнього фахівця до виконання професійної ролі в різних професійних умовах, що підтверджує державна атестація щодо набутих компетентностей та їх відповідності критеріям оцінювання якості професійної діяльності.

З'ясовано, що в компетентній професійній діяльності фахівців морського флоту особливе місце посідають уміння професійного спілкування іноземною мовою. Йдеться про так звану «мову для спеціальних цілей» або професійну мову. Так, на думку дослідників (Т. Hutchinson и А. Waters), основою англійської мови для спеціальних цілей є відповідь на запитання, для чого необхідне вивчення іноземної мови саме цим студентам: з-поміж мовних характеристик відзначають як постійні (відповідають певним потребам студентів; за своїм змістом належать до певної дисципліни, роду занять або діяльності; орієнтуються на мову, характерну для такої діяльності в синтаксичному, лексичному, дискурсивному чи семантичному планах, а також на аналіз власне дискурсу, фокусуються на мові (граматиці, лексиці, реєстрі), навичках і вміннях, дискурсі та жанрах, властивих певній діяльності), так і змінні (може обмежуватися лише тими навичками, які передбачаються для засвоєння (тільки читання чи письмо); навчання може відбуватися поза якоюсь заздалегідь визначеною методикою; пов'язана або будується з урахуванням конкретної дисципліни чи спеціальності; у різних освітніх ситуаціях можливе застосування методів навчання, що відрізняються від таких, які використовуються у процесі навчання загальнонавчаної англійської мови; здебільшого призначена для вивчення дорослими категоріями студентів або в професійних ЗВО, або в ситуаціях професійного спілкування; розрахована на здобувачів вищої освіти з досконалим знанням мови; у більшості випадків англійська мова для спеціальних цілей припускає наявність базових знань системи мови, водночас може застосовуватись і серед тих, хто тільки розпочинає вивчення іноземної мови).

Під конструктом «уміння професійного спілкування іноземною мовою» розуміємо здатності людини здійснювати спілкування для вирішення

комунікативних завдань за наявним комплексом навичок. У цьому випадку фахівець застосовує знання іноземної мови для чіткого і зрозумілого спілкування у виконанні професійних завдань, розв'язанні завдань і проблем, що виникають у процесі здійснення посадових функцій.

Для конкурентоздатності в подальшій професійній діяльності на світовому ринку праці випускникам ЗВО необхідне володіння, зокрема, англійською мовою згідно із Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти на рівні B2, тобто «незалежного користувача» (для випускників бакалаврату), здатного: розуміти основні ідеї тексту як на певну, так і на абстрактну тему, у тому числі й технічні (спеціалізовані) дискусії за своїм фахом; спілкуватися з носіями мови в усній формі з таким ступенем швидкості та спонтанності, (а у письмовій формі на належному рівні), які не завдають труднощів жодній зі сторін спілкування; чітко й докладно висловлюватись у широкому колі тем, висловлювати власну думку з певної проблеми, наводити різноманітні аргументи «за» і «проти».

З'ясовано, що вміння професійного спілкування іноземною мовою у здобувачів ЗВО морського транспорту передбачають здатність використовувати іноземну мову в письмовій та усній формах при виконанні безпосередніх професійних обов'язків в інтернаціональних екіпажах з одночасним дотриманням необхідних вимог як у штатних, так і в аварійних й екстремальних ситуаціях, тощо. Ключовими виступають уміння ведення радіо перемов у морському просторі. Ці вміння мають такі характеристики: сприяють спілкуванню при здійсненні професійних обов'язків на належному рівні у звичайних, критичних та екстремальних ситуаціях, спрямовані на досягнення успіху в професії і є достатніми для спілкування при вирішенні професійних питань в усній і письмовій формах (знання професійної лексики, структури й особливостей ведення професійного діалогу, конструювання власних висловлювань щодо фактів, понять, наукових концепцій).

Для отримання освітнього ступеня бакалавра, разом з усіма іншими професійними вміннями, студент повинен бути здатним ефективно спілкуватись англійською мовою у професійному середовищі (на судні, в компанії, у порту, на березі в колі співробітників з професійних питань, тощо) з тим, щоб обговорювати навчальні та пов'язані зі спеціалізацією питання, щоб досягти порозуміння зі співрозмовником; готувати публічні виступи з низки галузевих питань, застосовуючи відповідні засоби вербальної комунікації та адекватні форми ведення дискусій і дебатів; знаходити нову текстову, графічну, аудіо- та відеоінформацію, що міститься в англійськомовних галузевих матеріалах (як у друкованому, так і в електронному вигляді), користуючись відповідними пошуковими методами і термінологією; аналізувати англійськомовні джерела інформації для отримання даних, що є необхідними для виконання професійних завдань та прийняття професійних рішень; писати професійні тексти і документи англійською мовою з низки галузевих питань; писати ділові та професійні листи, демонструючи міжкультурне розуміння та попередні знання у конкретному професійному контексті; перекладати англійськомовні професійні тексти рідною мовою; користуючись двомовними термінологічними словниками, електронними словниками та програмним забезпеченням перекладацького спрямування.

За результатами теоретичного аналізу обґрунтовано *компонентну структуру вмінь професійного спілкування студентів ЗВО морського транспорту*, що включає професійно-специфічний, інтегральний, соціокультурний, стратегічний компоненти.

Критеріями сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту було визначено такі: 1) мотиваційно-професійний із показниками: усвідомлення потреби в уміннях професійного спілкування іноземною мовою, особливостей і вимог до таких умінь; спрямованість на досягнення успіху в майбутньому професійному спілкуванні; наявність ціннісних орієнтирів щодо вдосконалення професійних умінь з іншомовної комунікації; сформованість умінь вирішувати професійні питання в усній і письмовій формах; уміння працювати із фаховою інформацією; здатність працювати автономно, розвиваючи уміння професійного спілкування іноземною мовою; 2) критерій досконалості із показниками: розуміння і вживання стандартних фраз ІМО (Міжнародної морської організації) для спілкування на морі; граматична, лексична і фонетична правильність професійного мовлення в усній і письмовій формах (аудіювання, читання, говоріння, письмо, переклад); 3) соціокультурно-стратегічний критерій із показниками: сформованість умінь налагоджувати і підтримувати контакт із співрозмовниками засобом іноземної мови; вміння долати комунікативні і психологічні невдачі під час професійного іншомовного спілкування у звичних ситуаціях; здатність до конструктивного фахового спілкування у критичних і екстремальних ситуаціях; демонстрація міжкультурного розуміння під час професійного іншомовного спілкування; використання у професійному мовленні лінгвокраїнознавчих реалій; сформованість умінь планувати спілкування; здатність у професійній діяльності долати конкуренцію, пов'язану з уміннями спілкуватись іноземною мовою.

На підставі визначених критеріїв і показників схарактеризовано *рівні сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту*. Високий (творчий) рівень притаманний студентам, які здатні досягати успіху в професійній іншомовній комунікації, долати комунікативні і психологічні невдачі; розв'язують професійні питання на високому рівні в усній і письмовій формах; здатні автономно до праці з англomовною професійно спрямованою інформацією і до подальшого розвитку вмінь; психологічно здатні до конструктивного професійного спілкування у будь-яких ситуаціях у складі багатонаціонального екіпажу.

Достатній (частково-репродуктивний) рівень властивий здобувачам вищої освіти, які здатні долати конкуренцію за наявністю англomовленнєвих умінь; усвідомлюють особливості професійного спілкування іноземною мовою; вирішують професійні питання в усній і письмовій формах англійської мови; вивчають англomовні джерела для розв'язання на практиці професійних завдань та прийняття рішень; здатні до подальшого навчання під керівництвом викладача; психологічно здатні до конструктивного спілкування у виконанні своїх посадових обов'язків у звичайних і критичних ситуаціях; налагоджують і підтримують контакт із співрозмовниками; реалізують основні види англomовної мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо); розуміють і використовують у мовленні лінгвокраїнознавчі реалії.

Базовий (репродуктивний) рівень виявляють студенти ЗВО морського транспорту, які на загальному рівні усвідомлюють потреби в уміннях професійного

спілкування іноземною мовою і вимоги до таких умінь; володіють професійною лексикою, ознайомлені зі структурою й особливостями ведення професійного діалогу, у яких слабкорозвинене вміння обробляти англомовні джерела інформації; непостійна здатність до подальшого навчання, однак психологічно здатні до професійного спілкування у звичайних ситуаціях; у них сформовані вміння підтримувати контакт у спілкуванні, хоча й недостатньо вмінь долати комунікативні та психологічні невдачі; загалом у них сформовані вміння використовувати стандартні фрази ІМО для спілкування на морі; граматична, лексична, фонетична правильність мовлення яких достатня для розуміння, присутнє толерантне ставлення до представників інших національностей; водночас у них недостатня сформованість умінь планувати спілкування іноземною мовою.

Здобувачі вищої освіти низького (пояснювально-ілюстративного) рівня характеризуються відсутністю усвідомлення потреби в уміннях професійного спілкування іноземною мовою; небажанням удосконалювати професійні вміння іншомовної комунікації; несформованістю вмінь обговорювати професійні питання в усній і письмовій формах й працювати з іншомовною інформацією; здатністю працювати лише під керівництвом викладача; наявністю проблем у спілкуванні при виконанні своїх посадових обов'язків (навіть у звичайних ситуаціях); несформованістю умінь підтримувати контакт із співрозмовниками і долати невдачі; наявністю помилок у видах англомовної мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо); відсутністю міжкультурного порозуміння.

Отже, «формування умінь професійного спілкування у студентів ЗВО морського транспорту» постає одночасно процесом і результатом їхнього навчання для набуття готовності успішно здійснювати фахове іншомовне спілкування.

У другому розділі – **«Експериментальна робота із формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту»** – визначено й науково обґрунтовано педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту; позиціоновано модель та експериментальну методику формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту (когнітивно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, професійно-творчий етапи).

Анкетуванням виявлено усвідомлення вагомості володіння майбутніми фахівцями англійською як офіційною мовою спілкування на морі (50% опитаних вважають вміння іншомовної комунікації «дуже важливим», 43,75% «дуже важливим, але не першочерговим»). Уміння говоріння є найбільш важливим для досягнення успіху в роботі (67,08%), хоча найбільш вправними виявилися студенти у читанні (65,87%). Доведено, що професійне спілкування іноземною мовою має досить суттєве значення у працевлаштуванні й виконанні професійних обов'язків. Підтверджено значущість урахування потреб здобувачів вищої освіти як майбутніх фахівців у відборі змісту навчання, тобто кола типових комунікативних ситуацій. Було діагностовано труднощі в роботі, пов'язані з професійним іншомовним спілкуванням та доцільні заходи організаційно-методичного змісту.

Діагностування рівнів сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту здійснено за методикою,

складниками якої є валідні тестові методики та спеціально розроблені автором відповідно до вимог експерименту анкети і питальники: «Мотиви вибору професії» (Р. Овчарова), «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності» (модифікація А. Реана, В. Якуніна), «Методика діагностики професійної спрямованості особистості» (Б. Басс) адаптована до потреб дослідження, питальник А. Меграбяна для виміру мотивації досягнення (ТМД) у модифікації М. Магомет-Емінова, методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча в модифікації Д. Леонтьєва, письмовий тест на визначення рівня володіння англійською мовою (Written Placement Test), тести на визначення умінь професійного спілкування з англійської мови, тест В. Ряховського на визначення потреби у спілкуванні «Рівень комунікабельності», «Методика діагностики оцінки самоконтролю в спілкуванні» (М. Снайдер), «Мотивація успіху і боязнь невдачі» (питальник А. Реана), питальник «Самооцінка стійкості до стресу» адаптований до потреб дослідження, «Діагностика міжкультурного розуміння» (Н. Самойленко), «Тест на загальні здібності до підприємництва (GET TEST)», тест К. Томаса для діагностики типових способів поведінки в конфліктних ситуаціях.

Результати констатувального зрізу засвідчили, що 23,43% респондентів ЕГ і 23,03% КГ виявилися на низькому (пояснювально-ілюстративному) рівні сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою. Базовий (репродуктивний) рівень був у 35,94% респондентів ЕГ та 35,45% – КГ; на достатньому (частково-репродуктивному) рівні було 30,73% студентів ЕГ і 33,33% – КГ. Високого (творчого) рівня досягли лише 9,9% респондентів ЕГ та 8,19% – КГ.

Визначено й науково обґрунтовано педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту: усвідомлення майбутніми фахівцями морського флоту ціннісного ставлення до компетентного іншомовного професійного спілкування; діалогізація форм освітньо-професійної діяльності як ресурсу розвитку вмінь професійного іншомовного спілкування у майбутніх бакалаврів морського транспорту; забезпечення студенто-центрованості методичного ресурсу формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту; реалізація контекстного навчання студентів у практико-орієнтовній освітньо-професійній діяльності.

Було розроблено модель формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у майбутніх фахівців морського транспорту на когнітивно-збагачувальному, репродуктивно-діяльнісному і професійно-творчому етапах.

Експериментальну методику з формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту впроваджено впродовж чотирьох років (I-IV роки навчання студентів першого освітнього рівня «бакалавр» спеціальностей судноводіння і суднова енергетика в процесі реалізації педагогічних умов і поетапного (когнітивно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, професійно-творчий) впровадження моделі. Наскрізним засобом реалізації педагогічних умов виступив елективний навчальний курс *«Професійне спілкування фахівця іноземною мовою за міжнародними стандартами безпеки у морському транспорті» («Experts' Professional Foreign Language Communication in Accordance with the International Safety Standards of Maritime Fleet»)*, який було розроблено відповідно до потреб експерименту і вимог ЄКТС.

Композиційно курс складався з таких змістових модулів: «General Information on the Port State Control and the International Safety Standards in a Maritime Fleet» (практичні заняття з тем «Introduction. The Background & Need for PSC Inspections», «International Conventions & Requirements»), «The Port State Control Inspection» (практичні заняття з тем «The Preparation for the Port State Control Inspection of the Ship's Staff & PSC Officer», «The Port State Control Inspection Process», «Deficiencies and Detentions of Ships», «Post Inspection Activities»), «Practical realization of the obtained skills on Port State Control» (практичні заняття з тем «Port State Control Inspection Procedures», «Preparing for a Port State Control Inspection», «The Inspection – Its Conduct», «Type of Deficiency Report and Grounds for Detention», «Reporting Procedure and Corrective Action – On Receipt of a PSC Deficiency Report», «Port State Control Statistics on Deficiencies and Detentions»). Студентам було запропоновано проаналізувати англomовні витяги з ІМО документів; знайти і дослідити певний сценарій випадку на морі і вказати англійською мовою порушення конвенцій ІМО; пояснити, використовуючи англomовну лексику, передумову, головні цілі і процедури контролю держави порту, прочитати і вивчити термінологію, пов'язану з контролем держави порту; описати й пояснити англійською мовою підготовчу роботу по проходженню інспекцій контролю держави порту (PSC inspections), симулювати інспекцію контролю держави порту на борту і відповідне спілкування англійською мовою з офіцером контролю держави порту.

Когнітивно-збагачувальний етап (реалізація педагогічної умови «усвідомлення майбутніми фахівцями морського флоту ціннісного ставлення до компетентного іншомовного професійного спілкування») був спрямований на міждисциплінарну інтеграцію фахових навчальних дисциплін і дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» задля систематизації мовних знань і практикування студентів ЗВО морського транспорту у спілкуванні іноземною мовою з тематики дисциплін циклу професійної і практичної підготовки. Було проведено міждисциплінарні практичні заняття іноземною мовою з дисципліни «Англійська мова за професійним спрямуванням» і дисциплін: «Навігація та лоція» (теми «IALA Maritime Buoyage System», «Pilotage and pilots», «Dangers», «Anchoring», «Navigation in Ports», «Passage planning»), «Практика несення штурманської вахти» (тема «Keeping a Safe Navigational Watch»), «Міжнародні правила попередження зіткнення суден та використанням радіолокаційних станцій і засобів автоматизованої радіолокаційної прокладки при розходженні суден» (тема «The Content, Application and Intent of COLREG 72»), «Управління судном» (теми «Types of ships», «Parts of a Ship and her Measurement», «Standard Marine Communication Phrases», «Berthing and Leaving Berth. Towing», «Sound Signals in Restricted Visibility»), «Безпека життєдіяльності» (теми «International Safety Management Code (ISM Code)», «Personal safety», «Communication at sea»), «Метеорології та океанографії» (тема «Tides and tidal streams») тощо. Студенти виконували завдання з курсових проєктів з дисциплін професійного спрямування, що полягали у знаходженні в додаткових джерелах і застосуванні у письмовій роботі й усній доповіді термінологічного апарату іноземною мовою з дисципліни. Здобувачі вищої освіти пояснювали технічні інструкції іноземною мовою, інтерпретували іншомовну технічну інформацію, за допомогою іноземної термінології заповнювали бланки з лоції («A1 Master/ Pilot Information Exchange», «A2 Pilot Card», тощо), з управління ресурсами

навігаційного містка («B9 Passage Planning», «B13 Restricted Visibility», тощо), з аварійних ситуацій («C1 Main Engine Failure», «C10 Abandoning Ship», тощо), вели записи з технічного обслуговування та ремонту судна.

На репродуктивно-діяльнісному етапі було реалізовано педагогічну умову «діалогізація форм освітньо-професійної діяльності як ресурсу розвитку вмінь професійного іншомовного спілкування у майбутніх бакалаврів морського транспорту» за допомогою інтерактивних завдань «Дерево ухвалення рішень» (One-Minute Guide Decision Tree), рольових і ділових ігор («Complete the dialogue», «Give a summary of the dialogue and then try to reproduce it», «Working with interviews», «Develop the situation in a form of a dialogue», «Picture dialogues», «Roleplay in a pair», «Teacher in role», «Multirole game»), методу кейсів (cases, collision case scenarios, case studies), проєктів («Search and Rescue», «Shipbuilding», «Engineering», «Pilot Reading Glossary», «Pilot Reading», «Safety», «Documents»), дискусій (теми «Problems of Tolerant Communication Between Members of Multinational Ship's Crews During Emergencies», «Communication Between the Navigating Bridge and Engine Room», «Collision Rules»), завдань з підготовки доповіді та презентації («Talks and presentations» з тем «Application Documents», «Training Report», «Ship's Cargo Handling Gear», «Ship's Power Plants», «Bridge Watchkeeping», «Engineroom Watchkeeping», «Technical presentations») тощо.

На професійно-творчому етапі педагогічну умову «забезпечення студентоцентрованості методичного ресурсу формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту» реалізовано за допомогою позакредитного курсу з підготовки студентів до плавальної практики, індивідуально-творчих завдань і проєктів. Вони передбачали наведення інформації з власного досвіду чи з інформаційних джерел стосовно однієї з ключових, на власну думку, проблем у морській галузі чи пов'язаних з професійною діяльністю в морі. Здобувачі вищої освіти з'ясовували, чи важливо їм володіти англійською мовою за професійним спрямуванням; відповідали на запитання («Як, на Вашу думку, можливо поліпшити процес викладання англійської мови за професійним спрямуванням?», «Яким темам і проблемам необхідно приділяти більше уваги на заняттях з підготовки майбутніх фахівців морського флоту до професійного спілкування англійською мовою у морському виші?» тощо). На цьому етапі використано інтерактивні інформаційні технології (Marine Software «S.M.C.P.», «MarEng Learning Tool», «MarEng Plus Learning Tool», «Avoiding Collisions at Sea» (ACTs), «Hot Potatoes») тощо.

Педагогічну умову «реалізація контекстного навчання студентів у практико-орієнтовній освітньо-професійній діяльності» реалізовано за допомогою створення і захисту студентами звітів з плавальної практики іноземною мовою. Здобувачі вищої освіти активно брали участь у студентських олімпіадах з іноземної мови (олімпіади у Дунайському інституті Національного університету «Одеська морська академія»), усеукраїнських студентських і міжнародних конференціях (Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Національний університет «Одеська морська академія», Дунайський інститут Національного університету «Одеська морська академія»). Реалізації педагогічної умови також сприяли матеріали розроблених рекомендацій «Формування у студентів умінь професійного спілкування іноземною мовою: організаційно-методичні орієнтири» для викладачів навчальних дисциплін циклу

професійної і практичної підготовки і студентів, судноводіїв-практиків, механіків-практиків, слухачів курсів підвищення кваліфікації у мережі післядипломної освіти.

Перевірку дієвості педагогічних умов, моделі й експериментальної методики формування умінь професійного спілкування у студентів ЗВО морського транспорту здійснено через порівняння експериментальних даних, одержаних на констатувальному та прикінцевому етапах експерименту (див. табл.).

Таблиця

Порівняльні дані щодо рівнів сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту на констатувальному і формувальному етапах експерименту

Група	Розподіл студентів за рівнями (абсолютні дані/відсоток)			
	Низький	Базовий	Достатній	Високий
ЕГ на початку експерименту	75 – 23,43%	115 – 35,94%	98 – 30,73%	32 – 9,9%
ЕГ по закінченні експерименту	22 – 7,03%	48 – 15,10%	164 – 51,30%	86 – 26,57%
КГ на початку експерименту	76 – 23,03%	117 – 35,45%	110 – 33,33%	27 – 8,19%
КГ по закінченні експерименту	50 – 15,15%	93 – 28,18%	144 – 43,63%	43 – 13,04%

Як засвідчує таблиця, в ЕГ студентів із високим рівнем сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою виявилось 26,57% (було 9,9%), тоді як у КГ – 13,04% (було 8,19%). Здобувачів вищої освіти з достатнім рівнем у ЕГ стало 51,3% (було 30,73%), у КГ – 43,63% (було 33,33%). Базовий рівень сформованості умінь професійного спілкування виявлено у 15,1% респондентів ЕГ (було 35,94%), у КГ – 28,18% (було 35,45%). Студентів ЕГ з низьким рівнем по закінченні експерименту стало 7,03% (було 23,43%), тоді як у КГ – 15,15% (було 23,03%). Додаткова обробка експериментальних даних статистичними методами (емпіричне значення критерію Пірсона χ^2 більше за критичне) довела результативність здійсненого експерименту. Отже, можна стверджувати, що в ході педагогічного експерименту доведено ефективність педагогічних умов, моделі та експериментальної методики формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту, що дозволило обґрунтувати педагогічні умови, побудувати модель і розробити експериментальну методику забезпечення цього процесу та перевірити їх ефективність.

1. Визначено сутність феномену «сформованість умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту» як складник комплексу професійних знань, умінь і навичок, який становить кінцеву мету підготовки в освітньому процесі морського ЗВО до використання на відповідному рівні іноземної мови у професійній діяльності фахівцями морського флоту. Його структуру складають професійно-специфічний, інтегральний, соціокультурний, стратегічний компоненти.

Конкретизовано поняття «професійна діяльність фахівців морського флоту» як багатофункційну професійну діяльність, що має певні особливості, зумовлені специфікою діяльності на морі і пов'язані з рівнем безпеки під час виконання посадових обов'язків (звичайна ситуація, нетипова, мінлива, складна, екстремальна). Уточнено поняття «уміння професійного спілкування іноземною мовою». Уміння професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транс-порту розглянуто як такі, що включають здатність використовувати іноземну мову в письмовій та усній формах в усіх видах мовленнєвої діяльності при виконанні безпосередніх професійних обов'язків в інтернаціональних екіпажах з одночасним дотриманням безпеки судноплавства, організації технічного обслуговування суден, міжнародних вимог несення вахти, взаємодії у штатних та екстремальних ситуаціях, тощо.

2. Визначено критерії і показники сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту: мотиваційно-професійний із показниками: усвідомлення потреби в уміннях професійного спілкування іноземною мовою, особливостей і вимог до таких умінь; спрямованість на досягнення успіху в майбутньому професійному спілкуванні; наявність ціннісних орієнтирів щодо вдосконалення професійних умінь з іншомовної комунікації; сформованість умінь вирішувати професійні питання в усній і письмовій формах; уміння працювати із фаховою інформацією; здатність працювати автономно, розвиваючи уміння професійного спілкування іноземною мовою; критерій досконалості із показниками: розуміння і вживання стандартних фраз ІМО для спілкування на морі; граматична, лексична і фонетична правильність професійного мовлення в усній і письмовій формах (аудіювання, читання, говоріння, письмо, переклад); соціокультурно-стратегічний критерій із показниками: сформованість умінь налагоджувати і підтримувати контакт із співрозмовниками засобом іноземної мови; вміння долати комунікативні і психологічні невдачі під час професійного іншомовного спілкування у звичних ситуаціях; здатність до конструктивного фахового спілкування у критичних та екстремальних ситуаціях; демонстрація міжкультурного розуміння під час професійного іншомовного спілкування; використання у професійному мовленні лінгвокраїнознавчих реалій; сформованість умінь планувати спілкування; здатність у професійній діяльності долати конкуренцію, пов'язану з уміннями спілкуватись іноземною мовою. Схарактеризовано високий (творчий), достатній (частково-репродуктивний), базовий (репродуктивний) та низький (пояснювально-ілюстративний) рівні сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту.

3. Виявлено й науково обґрунтовано педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту: усвідомлення майбутніми фахівцями морського флоту ціннісного ставлення до компетентного іншомовного професійного спілкування; діалогізація форм освітньо-професійної діяльності як ресурсу розвитку вмінь професійного іншомовного спілкування у майбутніх бакалаврів морського транспорту; забезпечення студенто-центрованості методичного ресурсу формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського

транспорту; реалізація контекстного навчання студентів у практико-орієнтовній освітньо-професійній діяльності.

4. Розроблено модель та експериментальну методику формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту (когнітивно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, професійно-творчий етапи). На когнітивно-збагачувальному етапі було проведено міждисциплінарні практичні заняття іноземною мовою, використано завдання іноземною мовою з курсових проєктів з дисциплін професійного спрямування, пояснення інструкцій, інтерпретацію іншомовної технічної інформації, заповнення бланків, ведення записів з технічного обслуговування та ремонту іноземною мовою. На репродуктивно-діяльнісному етапі застосовано інтерактивні завдання, рольові і ділові ігри, метод кейсів, проєкти, дискусії, завдання з підготовки доповіді та презентації з метою діалогізації форм освітньо-професійної діяльності як ресурсу розвитку вмінь професійного іншомовного спілкування у майбутніх бакалаврів морського транспорту. На професійно-творчому етапі за допомогою позакредитного курсу з підготовки студентів до плавальної практики, індивідуально-творчих завдань і проєктів, інтерактивних інформаційних технологій, участі у студентських олімпіадах, конференціях тощо забезпечено студентоцентрованість методичного ресурсу формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту.

5. Експериментально перевірено дієвість педагогічних умов, моделі та експериментальної методики формування умінь професійного спілкування у студентів ЗВО морського транспорту. Встановлено, що кількість студентів експериментальної групи, яка досягла високого (творчого) рівня зросла до 26,57% (було 9,9%). На достатньому (частково-репродуктивному) рівні стало 51,30% респондентів (було 30,73%); на базовому (репродуктивному) рівні – 15,10% (було 35,94%); на низькому (пояснювально-ілюстративному) – 7,03% (було 23,43%). У контрольній групі також відбулися позитивні, але незначні зміни. Так, високий (творчий) рівень збільшився з 8,09% до 12,88%, достатній (частково-репродуктивний) – з 34,34% до 43,69%. На базовому (репродуктивному) було 35,35%, стало – 28,53%; на низькому (пояснювально-ілюстративному) було 22,22%, стало – 14,90% здобувачів вищої освіти.

Проведене дослідження не вичерпує всіх напрямів вирішення порушеної проблеми. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо в розробленні педагогічної технології формування умінь професійного спілкування студентів ЗВО морського транспорту другого (магістерського) рівня вищої освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Демченко О. М. Критеріальний підхід до сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів внз морського транспорту. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Серія : Педагогіка. Одеса, 2016. Вип. 2 (109). С. 23–30.

2. Демченко О. М. Професійна діяльність фахівців морського флоту як педагогічна проблема. *Вісник Черкаського університету*. Серія : Педагогічні науки. Черкаси, 2016. Вип. 6. С. 44–51.

3. Демченко О. М. Діагностика стану сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою у майбутніх фахівців морського флоту. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету* : збірник наукових праць. Серія : Педагогічні науки. Ізмаїл, 2017. Вип. 36. С. 68–77.

4. Демченко О. М. Модель формуючого впливу навчально-виховного процесу на компетентне професійне спілкування студентів іноземною мовою. *Професійна освіта : методологія, теорія і технології* : збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 6. С. 40–58.

5. Демченко О. М. Конструктивне формування у студентів умінь професійного спілкування іноземною мовою : обґрунтування педагогічних умов. *Освітній дискурс : зб. наук. пр.* Київ, 2018. Випуск 6 (6–7).

6. Demchenko O. Creative Realization of the Interdisciplinary Approach to the Study of Foreign Languages in the Experience of the Danube Basin. *Journal of Danubian Studies and Research*. Galati, Romania : Danubius University Press, 2013. Vol. 3, No. 1/2013. P. 93–104.

7. Demchenko O. Originality of Foreign Language Teaching Technologies in Higher Educational Establishments of the Danube River Basin Countries. *Journal of Danubian Studies and Research*. Galati, Romania : Danubius University Press, 2014. Vol. 4, No. 2/2014. P. 69–80.

8. Demchenko O. Interactive Technologies of Foreign Language Teaching in Future Marine Specialists' Training : from Experience of the Danube River Basin Universities. *Journal of Danubian Studies and Research*. Galati, Romania : Danubius University Press, 2015. Vol 5, No. 1/2015. P. 314–327.

9. Demchenko O. Improvement of Professional Training of Maritime Fleet Specialists : Experience of Interactive Technologies Introduction in the Danube Institute of National University «Odessa Maritime Academy». *Journal of Danubian Studies and Research*. Galati, Romania : D U P, 2016. Vol. 6, No. 1/2016. P. 20–27.

10. Demchenko O. Enriching professional potential of obligatory training courses by means of a foreign language : teaching experience in the Danube Institute of National University «Odessa Maritime Academy». *Journal of Danubian Studies and Research*. Galati, Romania : Danubius University Press, 2017. Vol. 7, No. 2/2017. P. 294–308.

11. Demchenko O. Актуализация профессионального общения будущих специалистов морского транспорта в реализации геополитических интересов государства. The actualization of future mariners' professional communication in realizing geopolitical interests of the state. *Studium*. Galati, Romania : «The Lower Danube» University of Galați, Romania, 2017. Vol. X. P. 157–164.

12. Демченко О. Компетентне спілкування іноземною мовою – важлива передумова конкурентоспроможного випускника морського вищого навчального закладу. *Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції* : зб. матеріалів XV всеукр. наук.-практ. конф. у 3-х т. (м. Київ, 25–26 квітня 2012 р.). Київ, 2012. Т 2. С. 33–35.

13. Демченко О. М. Спілкування іноземною мовою як одна з вимог до підготовки майбутніх фахівців морського транспорту. *Сучасність, наука, час. Взаємодія та взаємовплив* : збірник матеріалів дев'ятої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 19–21 листопада 2012 р.). Київ, 2012. Ч. 3. С. 39–42.

14. Демченко О. М. Навчання професійного спілкування іноземною мовою студентів морських ВНЗ у контексті вимог Болонського процесу. *Вища освіта в Україні і Болонський процес : стан, проблеми, перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 3 грудня 2012 р.). Київ, 2013. С. 39–43.

15. Демченко О. М. Іншомовна комунікативна компетентність в професійній діяльності сучасних фахівців морського флоту. *Актуальні досягнення педагогіки та психології в ХХІ столітті* : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, Україна, 7–8 грудня 2012 р.). Харків, 2012. С. 48–52.

16. Демченко О. Практико-орієнтоване навчання іноземній мові як складова підготовки до професійної діяльності майбутніх моряків. *English for Specific Purposes* : збірник наукових тез. Острог, 2013. С. 7–11.

17. Demchenko O. M., Kichuk Y. V. Testing skills of professional communication in a foreign language during seafarers' employment. *Іноземна мова як засіб мобільності майбутніх фахівців в контексті євроінтеграційних освітніх процесів [«Foreign language as a means of prospective specialists' mobility in the context of European integration educational processes»]* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 28 березня 2013 р.). Кривий Ріг, 2013. С. 78–79.

18. Демченко О. М. Вимоги до умінь професійного спілкування іноземною мовою майбутніх фахівців морського флоту. *Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням* : матеріали ІІ всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 25–26 квітня 2013 року.). Херсон, 2013. С. 29–32.

19. Демченко О. Базові критерії роботодавців щодо сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у фахівців морського транспорту. *Сучасна іншомовна освіта в Україні : стан, проблеми, перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 16 жовтня 2014 р.). Умань, 2014. С. 87–91.

20. Демченко О. М. Модельні курси ІМО у підготовці майбутніх моряків – деякі аспекти у викладанні іноземної мови. *Новітні напрямки переоснащення, експлуатації та ремонту суднових систем* : матеріали VI всеукр. наук.-практ. конф. (м. Ізмаїл, 10 грудня 2015 р.). Ізмаїл, 2015. С. 80–83.

21. Демченко О. М. Плавальна практика як складова у формуванні умінь професійного спілкування іноземною мовою. *Викладач і студент : мобільність в умовах кредитно-трансферної системи* : збірник доповідей і тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 28 квітня 2016 р.). Черкаси, 2016. С. 30–33.

22. Демченко О. М. Формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів нефілологічних спеціальностей. *ІІ Дунайські наукові читання : духовно-творча константа особистості* : міжнар. наук.-практ. конф, присвячена 60-річчю педагогічного ф-ту ІДГУ (м. Ізмаїл, 23 вересня 2016 р.). Ізмаїл, 2016. С. 168–171.

23. Демченко О. М. Досвід застосування елементів дистанційного навчання у підготовці до професійного спілкування іноземною мовою майбутніх фахівців морського флоту на старших курсах бакалаврату. М-ли наук.-тех. конф. «Річковий та морський транспорт: інфраструктура, судноплавство, перевезення, безпека» : зб. м-лів (м. Одеса, 16–17 листопада 2016 р.). Одеса, 2016. С. 216–218.

24. Демченко О. М. Кейс-метод у навчанні професійного спілкування іноземною мовою майбутніх фахівців морського флоту. *Економічний розвиток* :

теорія, методологія, управління : м-ли IV міжнар. наук.-практ. конф. (м. Будапешт-Прага-Київ, 28–30 листопада 2016 р.). Будапешт-Прага-Київ, 2016. С 69–76.

25. Демченко О. М. Етапи покращення плавальної практики : практична реалізація набутої комунікативної компетенції з англійської мови. *Сучасні підходи до високоефективного використання засобів транспорту* : матеріали VII всеукр. наук.-практ. конф (м. Ізмаїл, 8 грудня 2016 р.). Ізмаїл, 2016. С. 59–63.

26. Демченко О. М. Особливості навчально-методичних матеріалів з конвенційних документів англійською мовою під час підготовки бакалаврів у галузі судноводіння. *Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням* : матеріали IV всеукр. (з міжнар. участю) наук.-практ. конф. (м. Херсон, 21–22 вересня 2017 р.). Херсон, 2017. С. 24–27.

27. Демченко О. М. Особливості оцінювання іншомовних професійних умінь та навичок майбутніх фахівців морського транспорту. *Сучасні підходи до високоефективного використання засобів транспорту* : збірник тез доповідей VIII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ізмаїл, 7 грудня 2017 р.). Ізмаїл, 2017. С. 53–57.

28. Демченко О. М., Делігіоз І. І. Особливості підготовки майбутніх суднових механіків до компетентного застосування англомовної лексики під час виконання професійних обов'язків. *Стратегічні імперативи сучасного менеджменту та актуальні проблеми соціально-психологічного розвитку компетентнісних якостей фахівців морської галузі* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ізмаїл, 20 квітня 2018 р.). Ізмаїл, 2018. С. 38–41.

29. Демченко О. М. Мультимедійна іншомовна презентація як інноваційна технологія формування вмінь професійного спілкування майбутніх фахівців морського транспорту. *Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогічних та психологічних наук* : м-ли міжнар. наук.-практ. конф (м. Київ, 4–5 травня 2018 р.). Київ, 2018. С. 76–79.

30. Демченко О. М. Методичні рекомендації «Формування у курсантів умінь професійного спілкування іноземною мовою: організаційно-методичні орієнтири». Ізмаїл : «Ірбіс», 2017. 108 с.

31. Демченко О. М. Шляхи забезпечення комунікативного підходу в процесі викладання іноземної мови у морських ВНЗ. *Філологічна освіта у поліетнічному просторі : регіональний досвід* : зб. наук. ст. Ізмаїл, 2013. С. 132–137.

32. Демченко О. М. Зарубіжний досвід у вдосконаленні вмінь майбутніх фахівців морського транспорту спілкуватися іноземною мовою. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету* : збірник наукових праць. Серія : Педагогічні науки. Ізмаїл, 2015. Вип. 33. С. 52–56.

АНОТАЦІЯ

Демченко О. М. Педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти». Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», МОН України. Одеса, 2021.

У дисертації представлено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту, що дозволило обґрунтувати педагогічні умови, побудувати модель і розробити експериментальну методику забезпечення цього процесу, експериментально перевірити їх ефективність. У роботі вперше визначено й науково обґрунтовано педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту (усвідомлення майбутніми фахівцями морського флоту ціннісного ставлення до компетентного іншомовного професійного спілкування; діалогізація форм освітньо-професійної діяльності як ресурсу розвитку вмінь професійного іншомовного спілкування у майбутніх бакалаврів морського транспорту; забезпечення студентоцентрованості методичного ресурсу формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту; реалізація контекстного навчання студентів у практико-орієнтовній освітньо-професійній діяльності); з'ясовано сутність і структуру феномену «сформованість умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту»; надано характеристику і виявлено компонентну структуру умінь професійного спілкування студентів ЗВО морського транспорту (професійно-специфічний, інтегральний, соціокультурний, стратегічний компоненти); визначено критерії (мотиваційно-професійний, досконалості, соціокультурно-стратегічний) із відповідними показниками; схарактеризовано рівні сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту (високий (творчий), достатній (частково-репродуктивний), базовий (репродуктивний), низький (пояснювально-ілюстративний)); розроблено модель формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту (когнітивно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, професійно-творчий етапи); уточнено сутність понять «професійна діяльність фахівців морського флоту», «уміння професійного спілкування іноземною мовою», «уміння професійного спілкування іноземною мовою студентів закладу вищої освіти морського транспорту»; подальшого розвитку дістала методика формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту. Розроблено діагностувальну та експериментальну методики (анкети і питальники) для вимірювання рівня сформованості умінь професійного спілкування у студентів; елективний навчальний курс «Професійне спілкування фахівця іноземною мовою за міжнародними стандартами безпеки у морському транспорті»; різнорівневі творчі завдання і кейси.

Ключові слова: професійна діяльність фахівців морського флоту, уміння професійного спілкування іноземною мовою, студент закладу вищої освіти морського транспорту, формування, педагогічні умови, модель.

SUMMARY

Demchenko Olga. Pedagogical conditions of forming skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport. – Manuscript copyright.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Sciences in 13.00.04 «Theory and Methods of Professional Education» specialty. State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Ministry of Education and Science of Ukraine. Odesa, 2021.

The thesis presents a theoretical generalization and a new solution to the scientific problem of forming skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport, which allowed to substantiate pedagogical conditions, to build a model and develop an experimental method of ensuring this process, to experimentally test their effectiveness. For the first time the characteristic of pedagogical conditions of forming skills of professional communication in foreign language in students of higher educational institution of maritime transport is defined and scientifically proved (awareness by future specialists of maritime fleet of the value attitude to competent foreign language professional communication; dialogization of forms of educational and professional activity as a resource for the development of skills of professional foreign language communication in future bachelors of maritime transport; ensuring student-centered methodological resource for the formation of skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport; realization of contextual learning of students in practice-oriented educational and professional activities); the essence and structure of the phenomenon «formation of skills of professional communication in a foreign language in students of higher education institution of maritime transport» are clarified; the characteristic is given and the component structure of skills of professional communication of students of higher education institution of maritime transport is revealed (professionally-specific, integral, sociocultural, strategic components); criteria (motivational-professional, perfection, sociocultural-strategic) with the corresponding indicators are defined; the levels of formation of professional communication skills in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport (high (creative), sufficient (partially reproductive), basic (reproductive), low (explanatory-illustrative)) are characterized; the model of formation of skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport is developed (cognitive-enriching, reproductive-activity, professional-creative stages); the essence of the concepts «professional activity of maritime fleet specialists», «skills of professional communication in a foreign language», «skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport» was clarified; the method of formation of skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport has received the further development. Elaborated diagnostic and experimental methods (questionnaires) to measure the level of formation of professional communication skills of students; elective educational course «Specialist's Professional Communication in a Foreign Language in Accordance with the International Safety Standards in a Maritime Fleet».

Key words: professional activity of maritime fleet specialists, skills of professional communication in a foreign language, student of higher educational institution of maritime transport, formation, pedagogical conditions, model.

Підписано до друку 09.11.2021
Обсяг 0,9 друк. арк. Формат 60х88/16 Зам. № 6319/21
Наклад 100 прим.

Надруковано у ФОП Бондаренко М.О.
м. Одеса, вул. В. Арнаутська, 60
т. +38 0482 35 79 76
info@aprel.od.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014 р.